

OVČIARSKÉ MÚZEUM

LIPTOVSKÝ HRÁDOK

Zriaďovateľ múzea
Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny
občianske združenie

Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny od roku 2006 realizuje jedinečný program *Valaská škola* s cieľom propagovať a prezentovať kultúrne hodnoty spojené s valaskou pastierskou kultúrou.

VALASKÁ ŠKOLA

z chumáča ovčej vlny

Zámerom projektu *Z chumáča ovčej vlny* bolo upozorniť na význam tohto vysoko hodnotného prírodného materiálu, ktorý sprevádzal dlhé stáročia generácie obyvateľov hornatých území Slovenska, poskytnutím materiálu a praktickými ukázkami spracovania vlny motivovať žiakov základnej umeleckej školy pre aktívnu tvorivú prácu, priblížiť tradičné pracovné postupy pri úprave vlny a ukázať možnosti jej využitia v súčasnosti.

Dobová fotografia, foto Jozef Doležal

Autorská koncepcia a text PhDr. Iveta Zuskinová • anglický sumár Mgr. Dana Wolfová
• foto Jozef Doležal, Libuša Vyšná, Jana Khouri, Izabela Trepáčová, Svetlana Beťková, Iveta Zuskinová, archív Očiarskeho múzea a Národopisného múzea v Liptovskom Hrádku
• grafická úprava a DTP Libuša Vyšná, Ivan Červený • tlač Creative solution • © 2015

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Z chumáča ovčej vlny

Ovčia vlna ako produkt chovu oviec mala od pradávna bohaté využitie v živote a kultúre obyvateľov podhorských oblastí. Ľudia ju spracovávali tradičnými výrobnými postupmi, v ktorých prevládala ručná práca.

Staré ľudové príslovie, *ovca človeka vychová, obuje i ošatí*, hovorí o tom, že chov oviec dáva ľuďom mnoho vecí potrebných pre ich život. Z mlieka sa robí syr, ktorý bol v minulosti dôležitou súčasťou stravovania. Zo súkna, domácky vyhotoveného z ovčej vlny, si naši predkovia šili teplé odevné súčasti, nohavice, kabátiky, ale aj obuv, interiérové a lôžkové textilie. Z koží oviec zhotovovali kožuchy a kožúšky.

Od polovice 20. storočia predovšetkým v súvislosti so zmenami v spôsobe života a odievania, prestala byť venovaná pozornosť tomuto materiálu a ovčia vlna sa postupne zaradila medzi nevyužívané produkty chovu oviec. Viaceré inštitúcie a organizácie vyvinuli úsilie o návrat vlny domácej produkcie do textilného priemyslu, avšak bezvýsledne. Tradičné postupy spracovania vlny sa zachovali už len ojedinele v niektorých regiónoch na Slovensku a ovládajú ich najčastejšie len príslušníci najstaršej generácie a ich prezentácia je obvykle realizovaná len v múzeách v prírode.

V Múzeu liptovskej dediny v Pribyline bol v rokoch 2010 - 2011 realizovaný program *Nositelia tradícií* v rámci projektu cezhraničnej spolupráce s partnerským múzeom v Rožnove pod Radhošťou. Medzi atraktívne aktivity, do ktorých sa mohli zapojiť aj návštevníci, patrila *Škola remesiel* s ukážkami spracovania ovčej vlny.

Ovčiu vlnu získavali chovatelia oviec z vlastného chovu. Ovce strihali dvakrát do roka. Z jarného strihania bola vlna lepšej kvality ako z jesenného. Pred strihaním gazdovia, alebo pastieri prehnaní ovce cez potok, aby sa vlna očistila. Strihalo sa obvykle až na druhý deň, keď ovce uschli, ručne veľkými kováčskymi zhotovenými nožnicami.

Kvalita vlny sa posudzuje podľa dĺžky vlasu a podľa počtu kučier. Najdlhšia a najkvalitnejšia vlna je z chrbta ovce, za ňou nasleduje vlna z brušnej časti a najmenej kvalitná je z ostatných častí tela zvierata. V staršom období sa vlna neprala, lebo by stratila masť a prirodzenú impregnáciu. Pred spracovaním sa len ručne očistila od drobných nečistôt a trusu a ručne rozčuchrala.

Vlna sa ďalej prečesávala pomocou nástroja *krample*. Najčastejšie to bola lavica alebo stolec, na ktorej žena pri práci sedela. Súčasťou lavice bola pevná vyčesávací časť upevnená na podložke, pokrytá kožou s malými zahnutými tenkými kovovými háčikmi. Žena držala v rukách protilahlú časť nástroja, akúsi veľkú hranatú kefu rovnako upravenú, ktorou po malých množstvách prečesávala vlnu na spodnej podložke. V niektorých dedinách, napríklad v Žiari, mali pri mlyne zariadenie na úpravu ovčej vlny *čuchračku*, ktorá uľahčovala spracovanie vlny a nahrádzala krampľovanie.

Zo spradených vlnených vlákien urobili osnovu a na drevených krosnách klasickým postupom utkali tkaninu *postav*. Tkaninu zošivali spojovacími stehmi na potrebnú úžitkovú šírku a dávali valchovať *vo valche, stupách*, kde sa splstila na súkno.

Pri tkaní často kombinovali čiernu a bielu vlnu, čím vzniklo súkno šedej farby *buravó*. Prírodná farebnosť vlny sa využívala na vzorovanie tkaniny osnovnými a útkovými nitami do pásov alebo štvorcov, čo sa využívalo hlavne pri tkaní prikrývkov na spanie.

Valchy (stupy) boli technické zariadenia na vodný pohon vybudované ako súčasť mlynov, alebo ako samostatné objekty. Samotná stavba valchy zvyčajne nemala mimoriadnu architektonickú hodnotu, konštrukčne vychádzala z regionálnych stavebných tradícií, dôležitá bola pevnosť a stabilita objektu.

Technologické riešenie valchy pozostávalo z veľkého koryta, vydlabaného do kmeňa stromu, do ktorého v striedavom rytme dopadali mohutné drevené kladivá. Ich úderná plocha bola sformovaná do veľkých zubov. Kladivá boli pevnou súčasťou konštrukcie, dvíhali sa pomocou kolesa poháňaného vodou, pracovali na princípe gravitácie. V koryte valchy sa obracala tkanina, namočená do vriacej vody zmiešanej s močom dobytky. Pod údermi kladív sa vlnené vlákna zhutnili a vzniklo *súkno*, homogénna tkanina s vynikajúcimi tepelnoizolačnými vlastnosťami.

Krampľovanie bolo fyzicky najnáročnejším pracovným postupom spracovania vlny

Česaná, čuchraná alebo krampľovaná vlna bola vhodná na pradenie, ktoré sa robilo ručne, z kúdele na vreteno. Spracovaniu vlny a jej úprave sa venovali najmä ženy, hoci v staršom období bolo pradenie – *druganie* vlny prácou samotných pastierov oviec, ktorí túto prácu robili popri pasení.

Ovčiu vlnu z plemena valaška chovaného na Slovensku spracováva tradičným spôsobom len niekoľko chovateľov. Jedným z nich je Ján Fotta z Klenovca, ktorý bol dodávateľom spracovanej vlny aj pre potreby nášho projektu. Na fotografiách vpravo sú zábery z ukážok jednotlivých fáz procesu spracovania vlny - krampľovania, pradenia a tkania.

🇬🇧 *The Association of Friends of the Museum of Liptov Village has been carrying out the project Vlach School since 2006. The aim is to promote the values of Vlach pasture culture. In the past fleece was processed by inhabitants of submontane regions mainly by hand. There were made pieces of clothes, shoes and interior textile. Since the half of the 20th century due to changes in the way of life the use of fleece has been stopped. Several organizations made an effort to reuse fleece, but of no effect. Traditional ways of fleece processing have been preserved only sporadically in some Liptov regions and are performed by the representatives of old generation at open-air museums. The goal of the project was to point out to the significance of fleece as a valuable natural material which was an inseparable part of life of many generations, and by providing samples and hands-on training to motivate pupils of the basic school of art.*

OVČIARSKÉ MÚZEUM

LIPTOVSKÝ HRÁDOK

z chumáča ovčej vlny

V súčasnom období sa vytrácajú nielen zvyky spojené s tradičnými formami chovu oviec, ale zo života odchádzajú aj ľudia ovládajúci postupy a spôsoby spracovania prírodných materiálov. Aby neodišlo do nenávratna všetko krásne, čo až doteraz ochraňovali a zveľadovali generácie našich predkov, je veľmi dôležité uchovávať a ďalej odovzdávať skúsenosti a remeselné zručnosti. Najlepšími prijímateľmi sú deti s prirodzeným záujmom o všetko, čo im rozšíri obzor poznania a záujmov.

Projekt *Z chumáča ovčej vlny* si dal za cieľ znovuobjaviť ovčiu vlnu, sprostredkovať súčasnej generácii skúsenosť s jej spracovaním. Cieľovou skupinou boli pedagógovia a žiaci zo Základnej umeleckej školy Liptovský Hrádok. Počas tvorivých stretnutí s lektorkou Oľgou Dzúrovou spoločne spoznávali typické vlastnosti ovčej vlny.

Techniku suchého plstenia, prácu s plstiacou ihlou a chumáčom vlny si postupne vyskúšali takmer všetci - od šesťročných prváčkov až po žiakov zo štúdia dospelých. Motív ovečky v spojitosti s rozprávaním o tom, ako ľudia v minulosti žili, ako vedeli využiť každý produkt zo svojho hospodárstva, je motívom nesúcim v sebe symboliku spomienky na časy minulé a návratu k veciam domácim a prírodným. Myšlienka *vytvor si svoju ovečku* už v okamihu svojho vzniku začala žiť svojím vlastným životom, šírila sa po triedach, v ateliéroch jednotlivých pedagógov naprieč celým vekovým spektrom.

Lektorka Mgr. Olga Dzúrová s autorkou projektu PhDr. Ivetou Zuskinovou.

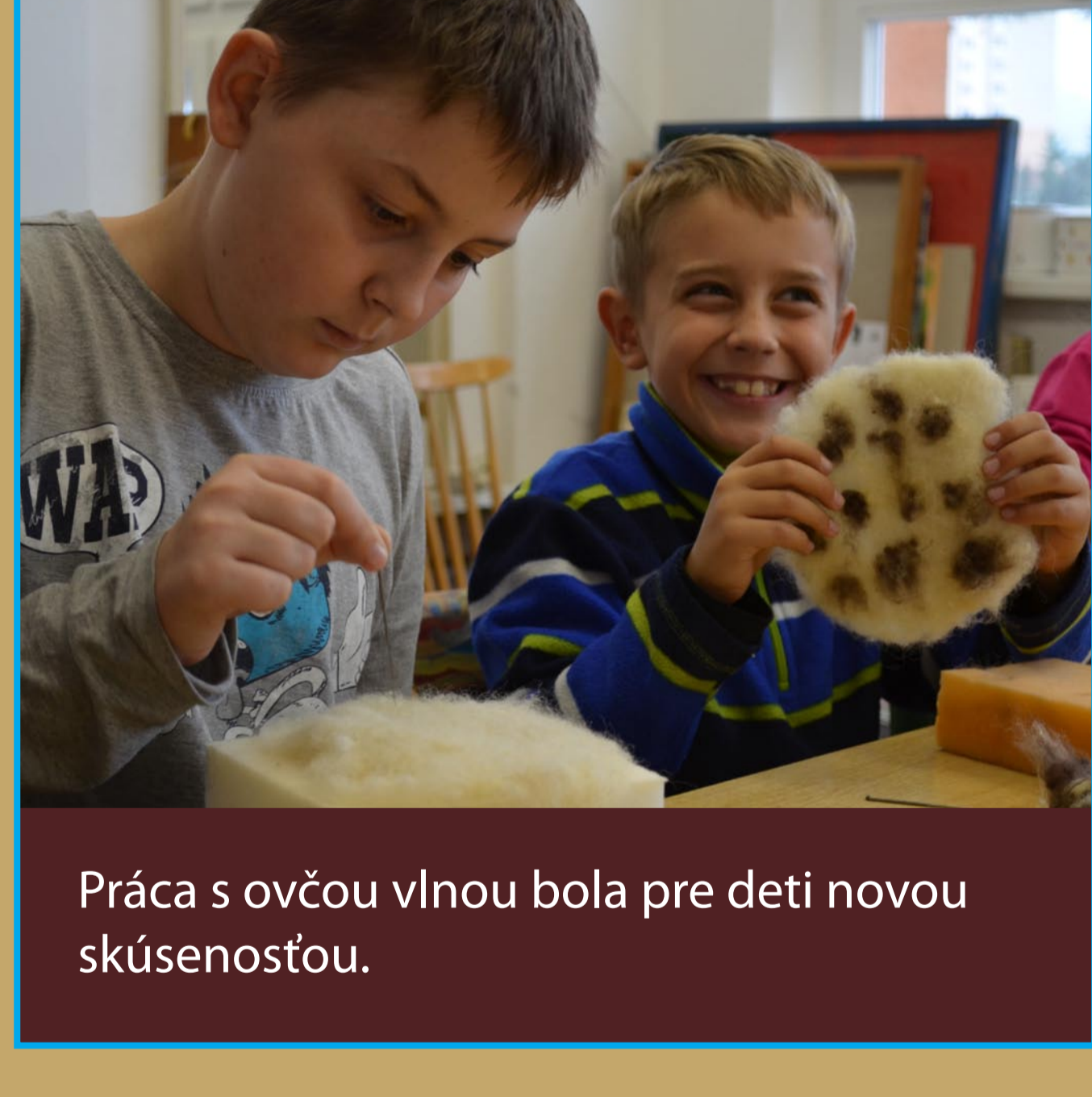
Mnohonásobným vpichovaním ihly spevňujeme vlnu do zvoleného tvaru.

Na suché plstenie okrem chumáča vlny potrebujeme podložku a plstiacu ihlu.

Použitý materiál bol inšpiráciou pre vytvorenie štylizovanej ovečky.

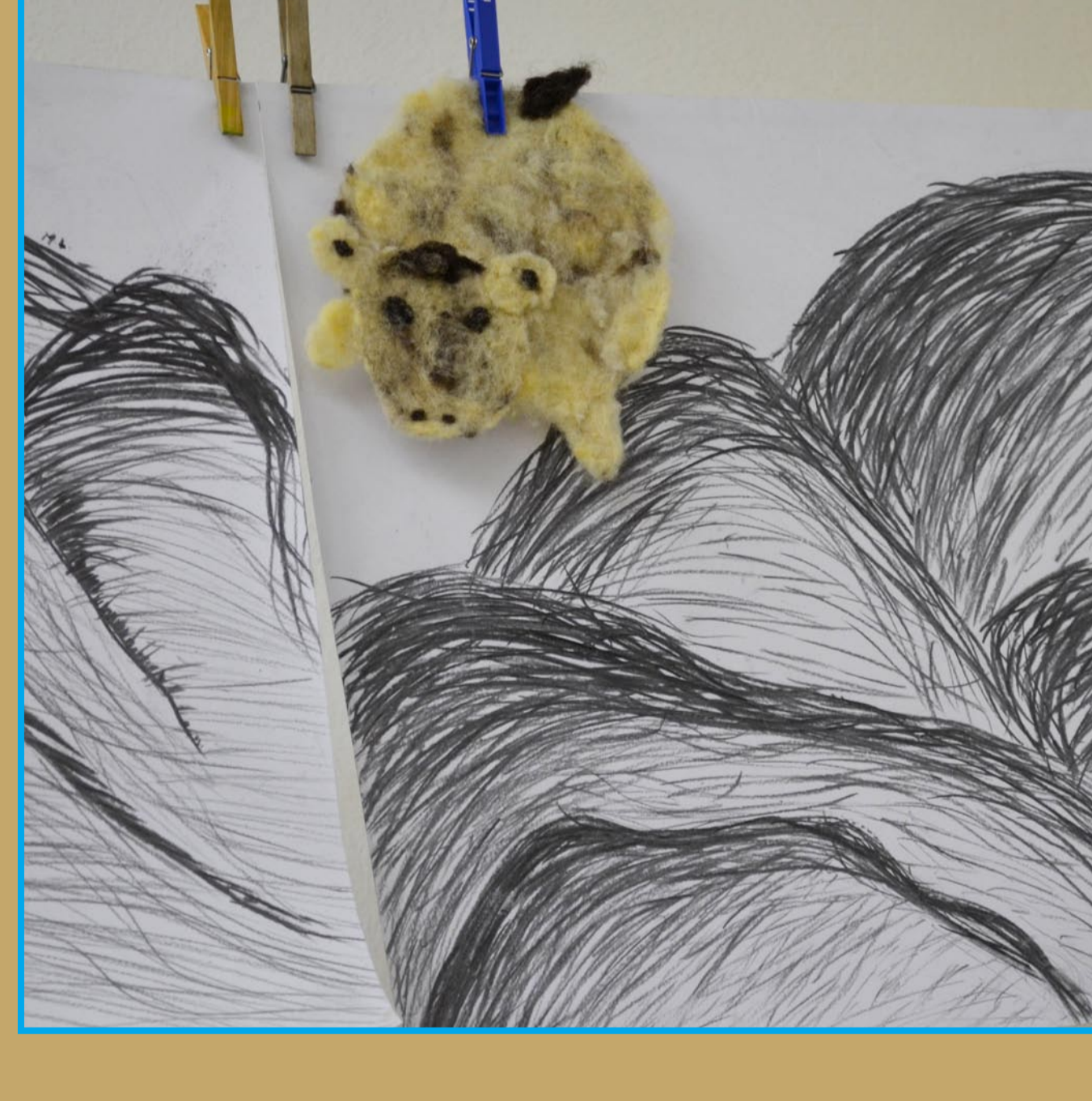
Práca s ovčou vlnou bola pre deti novou skúsenosťou.

Každá ovečka je iná. Jedna za druhou pribúdali do spoločného stáda.

Prváci z ateliéru Svetlany Beťkovej.

Priblížením pracovných postupov pri úprave vlny a ukázkami jej využitia aj v súčasnosti boli vytvorené možnosti pre aktívnu tvorivú prácu v prostredí školy.

OVČIARKE MÚZEUM

LIPTOVSKÝ HRÁDOK

z chumáča ovčej vlny

Vlastný zážitok práce technikami suchého ale najmä mokrého plstenia umožňuje veľmi dobre spoznať vlastnosti naturálnej vlny spracovanej podľa tradičných postupov. Technika mokrého plstenia pripomína proces zhutňovania tkaniny z ovčej priadze na súkno. Vlna reaguje na kontakt s teplou a studenou vodou, na tlak, na manipuláciu a dovoľuje vytvoriť uzavretý tvar bez zošívania – kapsičku, vrecko, mešec, rukávnik, rukavicu.

Nadobudnutá skúsenosť so staronovým materiálom otvára priestor pre jeho použitie v školských podmienkach, ale aj v individuálnej tvorbe. Materiál samotný poskytuje podnety a inšpiráciu pre výtvarnú prácu alebo výrobu úžitkových predmetov a odevných doplnkov.

Na celom projekte v krátkom čase od septembra do decembra 2015 participovali takmer všetci žiaci z elokovaných pracovísk Základnej umeleckej školy - výtvarného odboru v Liptovskom Hrádku a v Hybiach, výnimkou boli len žiaci prípravného štúdia predškolského veku.

Výtvarných dielní pod vedením lektorky Olgy Dzúrovej sa zúčastnili: Nathalie Kubecová (10), Kristína Šmihovská (10), Alica Gundová (12), Marína Gondová (12), Filip Lofaj (14), Izabela Trepáčová (15), Laura Štepitová (13), Alžbeta Kúdolová (13), Dorota Šupalová (8), Oľga Šupalová, pedagogičky výtvarného odboru ZUŠ Liptovský Hrádok Jana Khouri, Svetlana Beťková, Veronika Uhliarová, Libuša Vyšná a autorka projektu PhDr. Iveta Zuskinová.

Pracovisko pripravené na techniku mokrého plstenia.

Pre mokré plstenie je potrebné mať formu, strih.

Mydlo, voda a práca rúk.

Na základný tvar po vysušení sa môžu aplikovať ďalšie prvky.

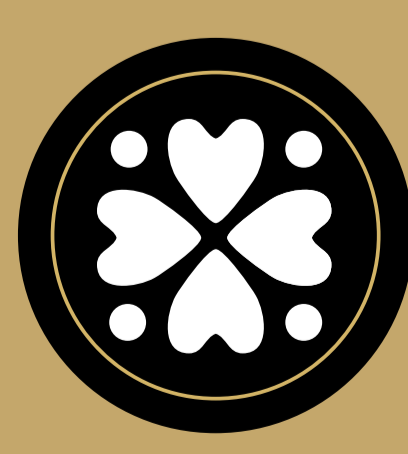
Rukávnik

Na dotvorenie sa dajú využiť aj zbytky plstenej vlny.

Nadšenie pre znovuobjavený materiál projektom nekončí. Pedagógovia výtvarného odboru vďaka vlastnej skúsenosti budú môcť z neho čerpať nové podnety pre ďalšiu prácu s deťmi.

OVČIARSKÉ MÚZEUM

LIPTOVSKÝ HRÁDOK